

УДК 351.74:331.45

Г.В. Федотова,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
Л.В. Гаврилук,
кандидат юридичних наук

ЕКСТРЕМАЛЬНІ СИТУАЦІЇ У СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ

Проаналізовано поняття та зміст поняття “екстремальні ситуації в діяльності працівників міліції”. Розкрито сутність тактико-операційних та ситуативно-психологічних чинників, дія яких спричиняє настання неоправаних наслідків у ході виникнення екстремальної ситуації.

Ключові слова: екстремальні ситуації, службова діяльність, організаційно-правові засади, охорона громадського порядку, працівник міліції.

Проанализировано содержание понятия “экстремальные ситуации в деятельности сотрудников милиции”. Раскрыта сущность тактико-операционных и ситуативно-психологических факторов, воздействие которых вызывает наступление непоправимых последствий в ходе возникновения экстремальной ситуации.

Ключевые слова: экстремальные ситуации, служебная деятельность, организационно-правовые основы, охрана общественного порядка, сотрудник милиции.

The definition of the concept “extreme situations in the work of the police” is analyzed. Essence of the operational as well as tactical situational and psychological factors, causing the breaking of irreversible effects in the extreme situations is revealed.

Keywords: emergencies, service activities, organizational and legal foundations, maintenance of public order, police officer.

Професія міліціонера – одна з найнебезпечніших, адже забезпечуючи охорону громадського порядку, розшукуючи озброєних злочинців, беручи участь в оперативних заходах з перевірки місць можливого перебування злочинців, працівник міліції має бути готовим до різних ситуацій, які несуть в собі певний ризик для здоров'я і життя.

За часів незалежності України при виконанні службових обов'язків з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю загинуло 309 правоохоронців і 5227 працівників міліції було поранено¹, і як правило, ці прикрі випадки зумовлені такими обставинами:

- поширенням проявів непокори, неповаги до працівників міліції під час виконання ними своїх службових обов'язків;
- необхідністю вдосконалення порядку та алгоритму дій працівників міліції у екстремальних умовах, що виникають у службовій діяльності;
- відсутністю науково розроблених – з урахуванням сучасного стану проблем – екстремальних ситуацій, що виникають у службовій діяльності працівників міліції

¹ Біля Скорботної матері // Моменти. – 8 серпня 2013 р. – С. 29. – (Додаток до Іменем Закону).

під час заходів з охорони громадського порядку, затриманні злочинців, спілкуванні з громадянами, які проявляють непокору або неповагу до працівників міліції, – методичних рекомендацій щодо алгоритму дій працівників міліції у екстремальних ситуаціях;

– необхідністю удосконалення професійної підготовки та визначення найбільш оптимальної форми організації професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних умовах.

Науковий досвід з питань, пов'язаних з особливостями діяльності працівників міліції у складних, конфліктних, екстремальних ситуаціях, базується, головним чином, на роботах В.В. Авдєєва, Н.В. Андрєєва, В.Г. Андросюка, В.Ф. Антипенка, О.М. Бандурки, В.П. Бахіна, В.Л. Васильєва, О.М. Васильєва, Б.Ф. Водолазського, Л.І. Казміренко, Я.Ю. Кондратьєва, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, В.Г. Лукашевича, В.С. Медведєва, О.М. Морозова, А.І. Папкіна, М.І. Порубова, В.М. Синьова, О.М. Столяренка, С.А. Тарарухіна, Г.О. Туманова, С.І. Яковенка та ін.

Роботи зазначених авторів присвячені деяким організаційним, психологічним аспектам діяльності міліції в екстремальних ситуаціях, натомість, праць спрямованих на підвищення компетенції працівників міліції в екстремальних ситуаціях та визначення екстремальних ситуацій, що виникають у службовій діяльності працівників міліції під час заходів з охорони громадського порядку, затриманні злочинців, спілкуванні з громадянами, які проявляють непокору або неповагу до працівників міліції, у вітчизняній науці недостатньо.

Таким чином, з метою підвищення ефективності діяльності працівників міліції в екстремальних ситуаціях доцільно вдосконалити порядок професійної підготовки працівників міліції шляхом запровадження найбільш раціональної форми її організації.

Метою статті є визначення поняття “екстремальна ситуація в діяльності працівників міліції”; її основні види, форми та характерні ознаки; визначення організаційно-правових засад діяльності працівників міліції в екстремальних умовах, які регламентовані нормативно-правовими актами України.

Професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ притаманні різні екстремальні процеси, а саме, безпосереднє попередження чи припинення правопорушень, втручання у вирішення сімейно-побутових та інших конфліктів між громадянами, психологічне протиборство при проведенні оперативно-розшукових і слідчих заходів, припинення групових порушень громадського порядку і масових заворушень. Екстремальність може виникати внаслідок інтенсивного та тривалого навантаження працівників міліції при повсякденному виконанні службових обов'язків.

Ю.С. Шойгу [1, с. 23] визначає екстремальну ситуацію як таку, що раптово виникає і загрожує або суб'єктивно сприймається людиною як загрозна для життя, здоров'я, благополуччя або особистісної цілісності.

О.О. Андрєєв, В.М. Дзюба, Ю.Б. Ірхін та С.П. Потеряйко [2, с. 82] вважають, що “екстремальні ситуації” – це психологічно тяжкі для людини, пов'язані з підвищеними, граничними і надграничними навантаженнями, відповідальністю, різного роду ризиками, небезпекою, небажаними наслідками (навіть загибеллю людей) життєві, побутові, професійні та інші ситуації.

В. Розов під поняттям екстремальна ситуація [3] розуміє несприятливі для життєдіяльності, граничні, крайні значення тих елементів діяльності чи її умов, що вимагають мобілізації адаптивних здібностей людини, недостатній розвиток яких може призвести до посттравматичного стресу, адаптаційного розладу особи-

стості або ж до дезадаптивних, деструктивних форм кризового реагування (алкоголізм, суїцид, наркоманія тощо).

На нашу думку, екстремальна ситуація в діяльності працівників міліції визначається як порушення нормального перебігу подій, внаслідок чого виникає підвищений ризик, загроза для життя працівника органів внутрішніх справ чи будь-якої іншої людини.

Екстремальні ситуації в діяльності працівників органів внутрішніх справ можуть бути штатними та позаштатними. До штатних ситуацій належать такі, в яких, як правило, застосовуються дії, передбачені чинним законодавством або чинною нормативною базою. Позаштатними слід вважати ситуації, чіткого алгоритму дій в яких не існує. При виникненні таких ситуацій, як правило, виникають труднощі в прийнятті рішень та при винаході найоптимальніших шляхів виходу з неї [4].

О.В. Тімченко [5, с. 171–174] виділяє такі загальні види екстремальних ситуацій у службовій діяльності працівників органів внутрішніх справ:

- 1) безпосередня протидія злочину, контакт з особою, що підозрюється у вчиненні злочину або правопорушення;
- 2) протидія груповим протиправним проявам, масовим порушенням громадського порядку;
- 3) безпосереднє спілкування з громадянами в ході здійснення слідчо-оперативних заходів, охорони громадського порядку;
- 4) тривалі та інтенсивні фізичні і психічні навантаження;
- 5) ситуації, що виникають унаслідок надзвичайних подій природного та техногенного характеру.

Також екстремальні ситуації поділяються на критичні, кризові, складні, нетипові, небезпечні [4].

Застосування в нормативно-правових документах терміну “надзвичайна ситуація”, а саме в наказі МВС України від 22.10.2012 № 940 “Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України” дає хибні підстави ототожнювати поняття “надзвичайна” та “екстремальна” ситуація, які, на нашу думку, слід відмежовувати.

Так, поняття “екстремальна ситуація” охоплює несприятливі для життєдіяльності, граничні, крайні значення таких елементів ситуації, що вимагають мобілізації адаптивних ресурсів людини.

Що стосується поняття “надзвичайна ситуація”, то в тлумачних словниках слово “надзвичайний” трактується як “винятковий, дуже великий”. Словосполучення “надзвичайна ситуація” визначає небезпечні події чи явища, що призводять до порушення безпеки життєдіяльності. Це – обстановка на певній території, що склалася в результаті аварії, небезпечного природного явища, катастрофи, стихійного чи іншого лиха, терористичного акту з людськими жертвами, завдання шкоди здоров’ю, значні матеріальні втрати, порушення умов життєдіяльності.

До надзвичайних ситуацій відносяться події, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду і можуть викликати стрес травматичного типу в кожній людини. Надзвичайними ситуаціями називають обставини, що виникають у результаті природних стихійних лих, аварій і катастроф техногенного чи екологічного походження, які викликають різке відхилення від норми життєдіяльності людей, економіки, соціальної чи природної сфери. Тому поняття “екстремальні” та “надзвичайні” ситуації є різними за природою та конструктивним змістом.

Натомість наведений перелік видів і класифікацій екстремальних ситуацій не є вичерпним, оскільки умови, які їх породжують, можуть мати різноманітний характер.

Зважаючи на практичну значущість класифікації екстремальних ситуацій, для підвищення якості тактичної та психологічної підготовки працівників органів внутрішніх справ, слід враховувати оцінку рівня небезпеки ситуації для життя та здоров'я людей.

До категорій екстремальні ситуації з високим рівнем безпеки належить діяльність працівників міліції щодо припинення небезпечної поведінки правопорушника, масових заходів, звільнення заручників, затримання озброєних осіб.

Екстремальні ситуації з невизначеним рівнем безпеки визначаються у разі різкого перетворення звичайного перебігу подій у небезпеку для життя працівника міліції та інших людей. Такі випадки трапляються при виконанні будь-якої службової дії працівника міліції – патрулюванні, проведенні слідчої розшукової дії або оперативно-розшукового заходу.

Таким чином, працівникам міліції слід усвідомлювати відсутність екстремальних ситуацій, які мають низький рівень небезпеки, а також враховувати тактико-операційні та ситуативно-психологічні чинники, дія яких спричиняє настання неминучих наслідків в ході виникнення екстремальної ситуації.

До тактико-операційних чинників належить:

- низький рівень професійних знань, фізична і тактична невідповідність, недостатнє володіння зброєю;

- недоцільна чи хибна тактика поведінки;

- невдале виконання запланованих дій;

- порушення встановлених заходів щодо виконання дій при перевірці документів, затриманні, супроводженні правопорушників;

- відсутність зброї наготові;

- не контролювання ситуації, поведінки та психічного стану правопорушника.

Ситуативно-психологічними чинниками слід вважати:

- переоцінку своїх можливостей, відсутність контролю за своїм психічним станом;

- відсутність почуття небезпеки, впевненості, що знаходження у службовому приміщенні та статус працівника правоохоронних органів є гарантією від фізичного насильства;

- втрата пильності, ігнорування ознак небезпеки, невміння вчасно її розпізнати;

- несприятливий психічний стан (перевтома, конфлікти на службі або в родині, похмільний синдром тощо).

Крім того, організаційні засади діяльності працівників міліції в екстремальних умовах багато в чому залежать від належного нормативно-правового забезпечення, метою якого є визначення прав та обов'язків працівників міліції, встановлення порядку та правил службової діяльності. Оскільки, чим досконалішими є диспозиції норм права та порядок їх застосування, тим з більшою результативністю функціонують усі ланки правоохоронної системи.

З огляду на наведене вище, зробити деякі висновки ми можемо за результатами проведеного нами опитування працівників міліції, в результаті якого 92 % співробітників вважають, що стан нормативно-правового забезпечення діяльності міліції України під час забезпечення охорони громадського порядку та затримання злочинців потребує удосконалення. А саме, майже половина опитаних – 40 %, причиною виникнення екстремальних ситуацій у службовій

діяльності працівників міліції вважають недосконалість та нерегульованість нормативно-правової бази, що регламентує їх службову діяльність. Відповідно, переважна більшість респондентів – 73 % вважають, що необхідно розробити та запровадити інструкції або рекомендації в яких чітко визначити алгоритм дій працівників міліції в екстремальних ситуаціях.

Для більшості сучасних держав характерним є наявність двох рівнів правового регулювання: 1) законодавчий; 2) інший нормативний, включаючи внутрішньо-відомчий. Наведене можна віднести й до правової системи України.

Так, основні завдання, обов'язки та права міліції визначені у статтях 2, 10, 11 та у інших статтях Закону України “Про міліцію”. Умови і межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції визначені у статтях 12 “Умови і межі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї”, 13 “Застосування засобів впливу”, 14 “Застосування спеціальних засобів”, 15 “Застосування вогнепальної зброї”, 15-1 “Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції”.

Статтею 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення на органи внутрішніх справ покладаються завдання щодо розробки і здійснення заходів, спрямованих на запобігання адміністративним правопорушенням, виявлення причин та умов, які сприяють їх учиненню.

Проте, навіть найбільш прогресивні норми, що регулюють відносини у цій сфері, не працюватимуть без відповідного механізму їх практичної реалізації. Такий механізм забезпечується підзаконними та відомчими (міжвідомчими) нормативними актами, що розробляються на виконання та реалізацію законодавчих норм.

Вивчення та аналіз відомчих нормативно-правових актів свідчить, що суттєвим недоліком системи нормативно-правового регулювання завдань та функцій, прав і обов'язків працівників міліції є їх регламентація різними чисельними законодавчими актами, що недостатньо пов'язані та узгоджені між собою й відповідно не має чіткого механізму їх реалізації.

Таким чином, слід зазначити, що правоохоронна діяльність характеризується необхідністю протидіяти злочинності в різних її формах, тривалим впливом стресових факторів, наявністю постійної загрози для життя та здоров'я, високою ймовірністю загибелі та травмування персоналу, а тому вимагає високого рівня професійної підготовленості працівників міліції до дій у складних та екстремальних ситуаціях, які викликані порушенням нормального перебігу подій, внаслідок чого виникає підвищений ризик, загроза для життя працівника ОВС чи будь-якої іншої людини.

Порядок та алгоритм дій, особиста безпека працівника міліції під час службової діяльності в екстремальних умовах, які виникають в кожному окремо взятому випадку, в більшій мірі залежить від особистих якостей, професіоналізму, фізичної та психологічної та професійної підготовки кожного працівника міліції.

Численні нормативно-правові документи, які регламентують діяльність міліції потребують упорядкування та систематизації, з метою забезпечення ефективної професійної діяльності працівників міліції як в звичайних, так і в екстремальних ситуаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Психология экстремальных ситуаций для спасателей и пожарных / под общей ред. Ю.С. Шойгу. – М. : Смысл, 2007. –319 с.

2. *Андреев О.О.* Психологічне супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України в екстремальних умовах : навч. посіб. / О.О. Андреев, В.М. Дзюба, Ю.Б. Ірхін, С.П. Потеряйко – К. : КНУВС, ДП “Друкарня МВС”, 2009. – 82 с.

3. *Розов В.* Психологічне забезпечення діяльності в екстремальних ситуаціях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=72&c=1696>".

4. *Бабенко В.* Психологічні основи екстремальних ситуацій у діяльності працівників практичних ОВС / В. Бабенко, Б. Шаповалов // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 1. – С. 69–81.

5. *Тімченко О.В.* Переговори зі злочинцями як напрям правоохоронної діяльності / О.В. Тімченко // Науковий вісник НАВСУ. – 1999. – № 3. – С. 171–174.

6. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-ХІІ.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення, введений у дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 № 8073-Х.

Отримано 5.08.2013